

Introducció

Davant de les situacions de *maltractament* envers les persones grans en les institucions i serveis socials, tema poc desenvolupat en la intervenció, hem d'analitzar quins són els condicionants que generen una intervenció que potser no podrem definir com a violenta, en el sentit estricte de la paraula, però sí de violència o violències des de maneres de fer que, subtilment, atempten contra la dignitat de la persona gran.

En aquest article analitzarem els tipus de *violència* que generen les situacions de maltractament en l'àmbit de la gent gran; definirem, tanmateix, les formulacions que condicionen el concepte de dignitat i que, en ser transgredits des de la intervenció quotidiana, poden generar discriminació i males pràctiques que provoquen el maltractament psicològic cap a les persones que reben la nostra intervenció.

En darrer terme, farem algunes propostes de reflexió sobre la intervenció encaminades a potenciar bones pràctiques, centrades en la persona i en la seva dignitat, tingui l'edat que tingui.

El concepte de maltractament envers la gent gran. Tipologies de maltractament

El maltractament és definit com "aquelles situacions no accidentals en les quals una persona gran pateix danys físics, de privació de les seves necessitats bàsiques o/i de dany psíquic com a resultat d'un acte o una omisió per part dels qui n'han de tenir cura" (Larrión Zugasti JL, 1994). Altres autors afegeixen el concepte de *dany econòmic*.

Tanmateix podem distingir entre abús i negligència. Segons Lázaro del Nogal, "quan existeix un intent conscient i deliberat d'infligir dany físic, psicològic o econòmic parlem d'abús intencionat. L'abús no intencionat o per negligència és una acció inadvertida que provoca dany físic, psicològic o econòmic."

Com podem observar, el concepte de violència ens porta a delimitar altres conceptes bàsics en la definició de maltractament: el dany i el nivell de consciència o accidentalitat.

El concepte de violència ens porta a delimitar altres conceptes bàsics en la definició de maltractament: el dany i el nivell de consciència o accidentalitat

Larrión Zugastí ens defineix el dany des d'una tipologia de dany físic, que seria el fet de rebre una violència a partir d'actes físics, objectivables, concrets i que es tradueixen en accions o amenaces d'acció intencionals (José Sanmartín 2000); també ens parla de danys per privació de l'atenció adequada en les necessitats bàsiques, atenció sanitària, de les *activitats bàsiques de la vida diària*, que comporten sovint intervencions de tipus assistencial; i de dany psíquic, sovint com a conseqüència de situacions d'aïllament, i de privació de la capacitat de decisió sobre tot allò relatiu a la pròpia vida.

D'altra banda, Del Nogal ens apunta també la tipologia de dany econòmic que es dona quan hom decideix i disposa dels béns econòmics de la persona gran, amb o sense el consentiment d'aquesta, en benefici propi. Sovint aquest fet comporta que la persona gran no tingui mitjans suficients per a una vida amb dignitat o que aquests siguin insuficients a causa de l'apropiament indegut per part de la persona que en té cura.

Tanmateix, els dos autors ens defineixen el maltractament en relació amb els conceptes de *no accidentalitat* (Larrión Zugastí), concepte que pressuposa intencionalitat, o "*d'un intent conscient i deliberat d'infligir dany físic*" (Del Nogal). Estaríem parlant del maltractament com a actes de violència planificada, no accidental, conscient i, per tant, com accions programades sovint per a obtenir un benefici i que incideixen a considerar la persona gran amb dependència, com algú (persona) que ja no pot decidir res per si mateix, que necessita protecció i que ja no és capaç de decidir per si mateix en tot allò que l'incumbeix.

La tipologia de danys també ens ve conceptualitzada per entitats que treballen específicament la temàtica de violència i gent gran. **Vieillir sans violence** (VsV), una entitat canadenca ens defineix en la seva web, <http://fep.umontreal.ca>, el concepte de violència com "els actes comesos, intencionals o per omissió, sovint per una persona amb relació de confiança, que acaben en violència vers la persona gran".

Característiques de l'abús

Tenint en compte els conceptes treballats per VsV podríem arribar a determinar algunes característiques de l'abús en gent gran a partir dels criteris següents:

Abús físic:

- condicionat per accions deliberades que causen dolor; agressions, cops, etc.
- Negligència o refús a donar assistència en les necessitats bàsiques
- Negligència en el tractament del dolor continuat

Abús psicològic: amb la intenció de tenir control sobre la persona

- Produir situacions d'inseguretat i ansietat mental
- Provocar situacions de por i amenaça d'isolament
- Deixar d'atendre el dolor encara que la persona es queixi
- Agredir verbalment, infantilitzar, intimidar

Abús material i financer

- Apropiar-se de diners o de possessions de la persona gran
- Cobrar serveis no requerits o no prestats
- El control de fons de la persona
- El robatori de béns personals
- Fer un ús abusiu de les propietats de la persona gran

Negligència

- La manca voluntària, o no, de resposta a les necessitats de la persona gran dependent i que compromet la seva salut i la seva seguretat.

Abús en la institucionalització:

- La imposició de condicions de vida que comportin aspectes de deshumanització, de manca de llibertat, d'humiliació i de manca de dignitat.

Abús social:

- Tot perjudici o comportament social que comporti la manca de dignitat de la persona, així com pràctiques de discriminació per edat i situació de dependència

Altres entitats com **ALMA** a França, <http://www.almafrance.org/> o **Elder Abus**, <http://www.elderabusecenter.org> als EUA ens defineixen en els seus documents classificacions similars a la que **VsV** ens presenta a la seva web.

ALMA esmenta especialment el *maltractament per medicació excessiva*, que defineix com l'excés de neurolèptics o per la privació de medicaments bàsics; i la violació dels drets cívics, que descriu la pèrdua de llibertats i drets inherents a tota persona en tant que és persona.

En el concepte de violència que es tradueix en accions de maltractament per omissió hi trobem la incidència clara d'elements culturals i socioculturals que es defineixen pels costums de cada territori

Resseguint encara les dues cites inicials apareixen els conceptes de “*omissió per part dels qui n'han de tenir cura*” (Larrión Zugasti) o bé Del Nogal: “*L'abús no intencionat o per negligència és una acció inadvertida que provoca dany físic, psicològic o econòmic*”. Els conceptes d'omissió i de negligència també són presents en actes que comporten situacions de violència i maltractament però que no es basen en la consciència i planificació dels actes com a intencionalitat. En el concepte de violència que es tradueix en accions de maltractament per omissió hi trobem la incidència clara d'elements culturals i socioculturals que es defineixen pels costums de cada territori, autonomia o Estat. El fet de tutejar una persona gran pot ser considerat un acte de manca de respecte en alguns països nòrdics, mentre que per a la cultura mediterrània pot ser un indicador de proximitat en la relació.

Contextos del maltractament

D'altra banda, els contextos del maltractament poden ser diversos: intrafamiliar, institucional i comunitari.

El maltractament en l'àmbit d'intervenció amb la gent gran, tot i que ha estat estudiat a bastament en els darrers vint anys, és encara un tema tabú dins la societat. Mai no ha estat tan rellevant com el maltractament infantil, a la dona o en la violència familiar. Tot just a principis del segle XXI comença a ser un tema que preocupa i que ha començat a generar amplis debats en la comunitat que intervé en la intervenció geriàtrica, talment com es desprèn dels congressos que en relació amb el tema s'han celebrat en els darrers anys (Vitòria 2000 – Múrcia 2001); com a escala política, amb la inclusió de mesures en el Pla d'Acció Estratègica de l'Assemblea Mundial de l'Envelliment (ONU) celebrada a Madrid el maig de 2002.

Ens trobem amb greus dificultats per a delimitar les situacions de violència en aquest àmbit. La recollida d'informació és difícil; ens trobem davant una realitat amagada i en la que manquen instruments de detecció específics, fet que genera una gran diversitat d'instruments amb la finalitat de detectar

aquestes situacions sense haver arribat abans a una conceptualització consensuada del problema.

Els perfils del maltractament en gent gran

Viellir sans Violence (VsV) ens defineix també uns perfils prototipus que ens han de permetre tenir criteris aproximats per a reconèixer una situació de violència o bé per reconèixer el perfil del maltractador.

Característiques de les víctimes del maltractament

VsV ens descriu que el perfil de persona gran susceptible de ser víctima de maltractaments, s'expressa per algunes característiques molt concretes com:

- Por a patir represàlies o a ser abandonada
- Por a ser internada en una institució, si està al domicili, o a perdre la seva plaça si està en una institució.
- Por a crear conflictes entre els qui en tenen cura
- Por a perdre relacions significatives
- La persona no se n'adona de la gravetat de la situació
- Excusa i justifica els comportaments abusius
- Ignora les possibilitats de recurs o ajuda
- Se sent culpable per la seva dependència
- Té menys confiança en ella mateixa
- Se sent influenciable

Podríem dir que aquestes característiques generen el *silenci* de les víctimes.

Indicadors del maltractador i de l'entorn de la persona maltractada

Pel que fa a les característiques del maltractador o de l'entorn proper a la persona gran maltractada ens trobem davant dels següents indicadors:

- Negació de la problemàtica
- Minimitza els incidents que originen maltractament
- Atribueixen la situació de denúncia a l'estat de *bogeria* de la persona gran
- Atribueixen la situació a l'entorn vital
- Reaccions d'amenaça i represàlia (sovint utilitzant comunicació no verbal per a expressar-ho).
- Sovint es culpabilitza la víctima
- No vol conèixer recursos de suport
- Es resguarda en la intimitat i confidencialitat de la unitat familiar i se sent envaït en la seva vida quotidiana.

Àmbit de la intervenció

La intervenció davant del maltractament envers la gent gran ha de fer front als dos reptes que se'ns plantegen des d'aquests perfils. El maltractador també és una unitat de tractament que necessita ser ajudada en situacions d'estrès, de no saber com actuar, de sentir-se isolat o de no rebre ajut sobre les necessitats que pugui tenir.

Per a fer front a aquesta problemàtica des de les bones pràctiques, podem plantejar algunes formulacions ètiques que ens permetin afrontar el repte de la violència en l'àmbit de la intervenció geriàtrica.

Formulacions d'un concepte de dignitat

La intervenció, tant si es fa a domicili com en la institució, ha de basar-se en:

- **Defugir la funció de ser aixoplucs** (tipus *guarderia* de persones grans). Des d'aquest punt de vista es fa una intervenció de guarda i vigilància d'usuaris reagrupats sense criteris per tal de "fer passar el temps i tenir persones a càrrec", sense cap més criteri d'intervenció.

- **Refusar les dinàmiques d'exclusió social.** Hem de refusar les institucions-gueto o l'isolament, que generen dinàmiques d'exclusió social de les persones grans, sense cap oportunitat d'interaccionar amb l'entorn social de referència.

- **Refusar la degradació social.** Hem de defugir els conceptes com “pobres vellets”. Si intervenim només des de la compassió, és més fàcil caure en la degradació de la persona gran, substituint la persona fins i tot en aquelles tasques que encara pot fer i, per tant, en la anul·lació de les possibilitats pròpies i oportunitats de ser responsable i de decidir sobre els afers propis.

- **Refusar la infantilització.** Hem de refusar propostes de dinamització pensades només com a mitjà d'ocupació, una decoració sovint alegre però infantilitzadora. Unes propostes d'activitat des d'estètiques infantils El risc en el que podem caure és el de transformar centres de dia i residències en una mena de jardins d'infància, tot i que a vegades es faci amb una intencionalitat positiva.

- **Refusar una intervenció centrada en la medicalització.** Tot i que el suport i la cura mèdica és necessària i desitjable per a les persones grans i discapacitades, no hem de convertir la intervenció en una proposta terapèutica exagerada, ja que generarem recursos amb els quals les persones hauran de ser tingudes al seu càrrec per a tot. En aquest sentit, estariem reforçant la identificació entre vellesa i malaltia.

El risc en el que podem caure és el de transformar centres de dia i residències en una mena de jardins d'infància

Valors en la intervenció sobre el maltractament amb persones grans

Dignitat de drets de les persones grans

Els valors de la intervenció han d'estar *focalitzats* en la persona gran

Aquest fet suposa tenir en compte les *problemàtiques* de la persona (els expedients de sol·licitud contenen informes de salut, economia i de problemes socials i s'hi recullen les problemàtiques) sense oblidar les *capacitats* mantingudes (emocionals, funcionals, socials, la història de vida i les escales de valor individuals).

Només així podrem plantejar intervencions que tinguin com a objectiu el fet de preservar *un nivell de dignitat incondicional per a la persona atesa, una*

dignitat no alienable, que comporta el dret de viure la vellesa com un període de vida que li pertany. La vellesa forma part de la vida i cal reconèixer en les persones grans el dret de poder ser.

El valor d'estar inserit en una comunitat

La dignitat de les persones grans és indissociable del fet de pertànyer a una comunitat:

- Cada persona té el dret de *ser respectada* en tant que persona adulta, *responsable*, i com a *persona social*, a partir del fet de possibilitar la relació amb altres persones de la societat, des dels mateixos valors socioculturals, a escala social, política i com a ciutadà en tota la seva dimensió.
- La intervenció sociosanitària i educativa des dels centres ha de ser un punt de recolzament per a viure plenament les aspiracions sobre la participació en la vida col·lectiva en tots els aspectes que siguin possibles en cada nivell.

La dimensió psicoafectiva

La dignitat de les persones grans suposa, tanmateix, el respecte a les seves dinàmiques psicològiques i al seu món afectiu. Cal, doncs, afavorir al màxim el manteniment de les relacions afectives amb l'entorn on la persona pugui expressar-se lliurement. L'edat de les persones grans ha de ser valorada en relació amb la maduresa vital, encara que la persona vagi perdent capacitats de raonament.

El treball d'acompanyament des de la intervenció sociosanitària i educativa ha de facilitar l'emergència i l'expressió de les aspiracions de les mateixes persones grans:

- Aspiracions a la reconciliació amb si mateix i amb els altres
- Aspiracions a viure des de la tranquil·litat
- Aspiracions a les orientacions personals
- Aspiracions a la interiorització o la capacitat de poder exterioritzar, segons cada dinàmica personal.

Dimensió històrica personal

La dimensió psicològica i afectiva de cada persona és indisociable de la història de vida de cada individu. *Cada persona ha estat, és i serà.* La persona gran ha de ser *respectada en tot allò que representa* avui: cada persona comporta la seva història i un món d'experiències únic. Tanmateix són testimonis i actors d'una història social, econòmica i cultural. La persona gran ha de ser respectada des de la seva historicitat, que li permeti tenir sentiments de pertinença, d'identificació amb una generació, país, cultura, etc.

La persona gran ha de ser respectada des de la seva historicitat

La dimensió històrica ens ha de permetre *respectar el present de cada persona construït des de la seva història.*

Les persones grans han de ser *respectades* en tant que persones que estan *en desenvolupament*, que *tenen projectes*, *capacitats de canvi*, *d'aprenentatge*, *d'adaptació*. El seu *futur*, sigui quin sigui el seu estat, *els pertany*.

Ser reconegut en la vellesa

Per a viure la vellesa des de la dignitat, tota persona ha de poder ser reconeguda des de la *integritat personal de ser* encara que tingui les seves dificultats, les seves discapacitats, les seves capacitats i límits (concebut com a límit últim la mort), amb les seves forces, amb les seves competències, sabers i responsabilitats.

En la nostra intervenció quotidiana, si som conscients de valors i formulacions prèvies, podrem fer front a les situacions de maltractament en l'àmbit de la gent gran.

Quico Manyós
professor de les EUTSES

Bibliografia

- Biggs, S.; Phillipson, C.; Kingston, P.** (1995), *Elder Abuse in Perspective*. Open University Press, Buckingham.
- Correia, F.; Dauby, D.** (1991), *Maltraitances envers les Personnes Âgées au sein de la Famille*. Ministère des Affaires Sociales et de la Santé, Liège.
- Decalmer, P.; Glendenning, F. (comp)** (2000), *El maltrato a las personas mayores*. Paidós, Barcelona.
- Hugonot, R.; Busby, F.** (2000), *À l'écoute de la maltraitance des personnes âgées*. ALMA France, Grenoble.
- Kosberg, J.I.**, "Preventing Elder Abuse: Identification of High Risk Factors Prior to Placement Decisions". *The Gerontologist*, 1988, 28, pp. 43-49.
- Lázaro del Nogal, M.**, "Abusos y malos tratos en el anciano, responsabilidad del médico". *Anales de Medicina Interna*, 2000, 17, pp. 51-59.
- Pillemer, K.; Hudson, B.**, "A Model Abuse Prevention Program for Nursing Assistants". *The Gerontologist*, 1993, 33, pp. 128-131.
- Pritchard, J. (ed.)** (1999), *Elder Abuse Work. Best Practice in Britain and Canada*. Jessica Kingsley, London.
- Ruiz Sanmartín A. et al.**, "Violencia doméstica: prevalencia de sospecha de maltrato a ancianos". *Atención Primaria*, 2001, 27, pp. 331-334.
- Salend, E.; Kane R.A.; Satz, M.; Pynoos, J., "Elder Abuse Reporting: Limitations of Statutes". *The Gerontologist*, 1984, 24, pp. 61-69.
- The National Center on Elder Abuse** (1998), *The National Elder Abuse Incidence Study*. <http://www.aoa.gov/abuse/report/main-pdf.htm>
- United States General Accounting Office (GAO)** (2002), *Nursing Homes. More Can Be Done to Protect Residents from Abuse*. <http://www.gao.gov/press/topten.html>
- webs:
[\(http://www.almafrance.org/\)](http://www.almafrance.org/)
[\(http://www.elderabusecenter.org/\)](http://www.elderabusecenter.org/)
<http://fep.umontreal.ca>